

аналітичний журнал "Митна справа" № 4 (76) 2011, Частина друга.

20. Сорокун В.М. Міжнародно-правовий захист права на свободу совісті та віросповідання: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 / В.М. Сорокун ; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. — Х., 2009. — 20 с. — укр.

21. Конвенція про права дитини (20 листопада 1989 року) // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

22. Wiktor K., Mikrut G. Raport o niektyrych zjawiskach zwizanych z dziaBalno[ci sekt w Polsce.- Ministerstwo Spraw Wewn'trznych i Administracji.- Warszawa 2000.- 65 s.

23. Jagnieła A. Sekty a nowe ruchy religijne // Wojsko i wychowanie.- 2001.- №3.- s. 71-76.

24. Проект постанови "О деятельности "новых религиозных движений" в Европейском сообществе" № 1-4/84 від 02.04.1984 року (Raport COTTRELL) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.coe.kiev.ua>.

УДК 340.12

Шевців М. Б., доцент кафедри теорії та історії держави і права ЛьвДУВС, к.ю.н.

Прояви імперативу моралі в інтуїтивній культурі юриста

У статті проаналізовано поняття моралі, співвідношення моралі і права. Здійснено спробу виокремити прояви імперативу моралі в інтуїтивній культурі юриста та дати їм детальну характеристику у природно-правовому просторі.

Ключові слова: інтуїція; імператив; мораль; моральність; право; добро; самовиховання.

Проявления императива морали в интуитивной культуре юриста

В статье проанализировано понятие морали, соотношение морали и права. Осуществлена попытка выделить проявления императива морали в интуитивной культуре юриста и дать им подробную характеристику в естественно-правовом пространстве.

Ключевые слова: интуиция; императив; мораль; нравственность; право; добро; самовоспитания.

The article deals with the concept of ethics, the relation between ethics and law. The attempt to separate the manifestation of imperative of ethics in intuitive lawyer's culture is realized and to give them the detail characteristic in natural and legal space.

Key words: intuition, imperative, ethics, morality, law, kindness, self-breeding.

Постановка проблеми. Будучи істотою суспільною, людина не може не підкорятися певним правилам. Це — необхідна умова виживання людського роду, цілісності суспільства, стійкості його розвитку. Водночас встановлені правила або норми покликані захистити інтереси і гідність кожної окремої людини. Найважливішими є норми моралі.

Мораль і досі залишається однією з найдавніших форм суспільної свідомості і її реалізації на практиці, яка утверджує суспільно необхідний тип поведінки людей. На відміну від правових норм, дотримання яких підтримується і контролюється державними органами, норми моралі спираються на громадську думку, на переконання, традиції і звички. Мораль знаходить відображення у вчинках людини щодо суспільства, владних структур, колективу, сім'ї тощо. Цінності моралі змінюються із плином часу і є різними

в різних народів і верств населення. Основними проблемами для моралі є питання про те, що таке «гарний звичай, поведінка, діяльність», що «пристойно, порядно, гідно».

В моралі важливі не тільки вчинки, але й їхні мотиви, визначення яких «зі сторони» досить проблематичне — особистість повинна сама регулювати свій внутрішній світ, захищати свою моральну автономію від зайвих зазіхань ззовні. Морально розвинена людина робить не будь-що, а щось правильне, гідне, причому загальне правило є водночас її особистим переконанням. Як же це відбувається? Що б це зрозуміти, потрібно перейти від безумовних ознак моралі до її внутрішніх протиріч. Моралі одночасно властиві протилежні якості, які дивним чином поєднуються у її функціонуванні.

Аналіз останніх досліджень. Науковою проблематикою, пов'язаною з визначенням та характеристикою проявів імперативу моралі в інтуїтивній культурі юриста займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці як: Б. Ананьев, В. Бачинін, А. Бергсон, О. Данильян, Б. Кулик, А. Налчаджян, С. Сливка,

В. Соловьев, З. Фрейд, М. Юрій, та інші.

Мета дослідження. Проаналізувати дефініцію моралі. Виокремити прояви імперативу моралі в інтуїтивній культурі юриста, дати їм детальну характеристику у природно-правовому просторі.

Виклад основного матеріалу. Центральним поняттям запропонованої наукової статті є категорія моралі. Спробуємо здійснити її детальний аналіз.

Мораль — це система норм, правил, що регулюють спілкування і поведінку людей, забезпечують єдність суспільних і особистих інтересів. Крім прямих норм поведінки, мораль також включає ідеали, цінності, категорії [1, с. 320–321].

Ідеал — це досконалість, вища мета людського прагнення, уявлення про вищі моральні вимоги, про найбільш піднесене в людині. Ці уявлення про краще, цінне і величне деякі вчені називають «моделюванням бажаного майбутнього», яке відповідає інтересам і потребам людини. Цінності — це те, що найдорожче, святе як для однієї людини, так і для всього людства. Коли йдеться про негативне ставлення людей до тих чи інших явищ, про те, що ними відкидається, нерідко використовуються терміни «антицінності» або «негативні цінності». Цінності відображають ставлення людини до дійсності, до інших людей, до самого себе. Відносини ці можуть бути різними в різних культурах і у різних народів або соціальних груп [1, с. 325].

На основі цінностей, які люди приймають і сповідають, будуються людські відносини, визначаються пріоритети, висуваються цілі діяльності. Цінності можуть бути правовими, політичними, релігійними, художніми, професійними, моральними. Найважливіші моральні цінності становлять систему ціннісно-моральної орієнтації людини, нерозривно пов'язану з категоріями моралі. Моральні категорії носять біполярний характер, наприклад, добро і зло [2, с. 253].

Категорія «добро», відповідно, також служить системоутворюючим початком моральних понять. Етична традиція свідчить: «Все, що вважається моральним, морально належним, є добром». У понятті «зло» сконцентровано збірне значення аморального, що протистоїть морально-цінному. Поряд з поняттям «добро» згадується і поняття «доброчесність», що служить узагальненою характеристикою позитивних моральних якостей особистості. Доброчесна людина — це активна моральна особистість. Протилежним поняттю «чеснота» є поняття «порок» [2, с. 254].

Також однією з найважливіших моральних категорій є совість. На нашу думку, совість — це здатність особистості пізнавати етичні цінності і керуватися ними у всіх

життєвих ситуаціях, самостійно формулювати свої моральні обов'язки, здійснювати моральний самоконтроль, усвідомлювати свій обов'язок перед іншими людьми. Зрештою, моральні основи не закладені в людині від народження, а формуються в сім'ї, в процесі спілкування з іншими людьми, в період навчання і виховання в школі, через сприйняття пам'яток світової культури, які дозволяють як долучитися до вже досягнутого рівня моральної свідомості, так і сформувати у собі на основі самовиховання власні моральні цінності. Не останнє місце при цьому займає і самовиховання особистості. Здатність відчувати, розуміти, творити добро, розпізнавати зло, бути стійким і непримиренним до нього – особливі моральні якості особистості, які людина не може отримати готовими від навколишніх, а повинна виробити самостійно.

На думку М. Юрія, самовиховання у сфері моральності – це перш за все самоконтроль, пред'явлення високих вимог до самого себе з усіх видів своєї діяльності. Утвердженню моральності у свідомості, діяльності кожної людини сприяє багаторазова реалізація позитивних моральних норм кожною особистістю, або, інакше кажучи, досвід творення добрих справ. Якщо така багаторазовість відсутня, то, як показують дослідження, «псується» й «іржавіє» механізм морального розвитку, підривається така необхідна для діяльності здатність особистості приймати самостійні моральні рішення, її здатність покладатися на себе і відповідати за себе [2, с. 257]. Фактично мораль виглядає як сукупність деяких правил поведінки щодо інших людей, до суспільства, до самого себе. У будь-якому випадку, вони формулюються у наказовому способі – «будь таким» або «не роби того», вказуючи не на те, що є, а на те, що має бути і яким має бути. Властивість моралі «вимагати» певної поведінки називається імперативністю. Тому мораль прямує від найпростіших правил до узагальнених (роби так, як хотів би, щоб вони поступали по відношенню до тебе) і абстрактних вимог (роби добро). Кожна людина повинна з'ясувати для себе, що таке добро і як його потрібно чинити. Якщо ж шукати в моральних нормах рецепти на всі випадки життя, то легко потрапити в халепу. Тому більшість приписів моралі носять узагальнений, світоглядний характер, що відрізняє її від звичаїв та традицій, які регламентують всі деталі поведінки та від права, положення якого сформульовані чітко і конкретно [2, с. 258].

На нашу думку, для підтримання певного морального рівня спеціальні соціальні установи не передбачені – цю функцію бере на себе громадська думка, яка формується в сім'ї, засобами масової інформації.

Право також пов'язане зі звичаєвою традицією і має спільні риси, які є схожими з традиційними. Вони представляють собою сукупність об'єктивних норм, які силою зовнішнього авторитету – веління державної влади або громадської думки – діють на нашу зовнішню поведінку. Вони створюють у суспільстві зовнішній порядок: вимагають, щоб члени суспільства здійснювали визначені дії, визнані корисними, і утримувалися від інших – шкідливих або небезпечних. Але примусовими приписами хіба що можна впливати на зовнішню поведінку членів суспільства. Цього, однак, недостатньо для суспільного добробуту. Ідеал суспільного розвитку і полягає в тому, щоб члени суспільства поводитися відповідно до етичних вимог не з примусу, а в силу внутрішньої схильності, щоб вони спонтанно робили добро, а не зло. Ця мета досягається вже не примусовими веліннями, а іншими засобами: вихованням і самовихованням. Так ми вступаємо у сферу моралі або моральності. Мораль відрізняється від права і моральності тим, що вона діє не шляхом наказів, що виходять від зовнішнього авторитету, а через переконання. Її завдання полягає не в запровадженні у суспільстві суто зовнішнього порядку,

а у вихованні внутрішнього настрою членів суспільства. Вона прагне зробити людей добродесними. При цьому під чеснотою ми розуміємо, звичайно, не просте знання, як учив Сократ, бо одного знання недостатньо, щоб спонукати нас до дій, а волю, спрямовану на добро. Добродесність зумовлена розвиненим почуттям обов'язку, яке полягає у прагненні підпорядкувати свої дії етичному ідеалу; можливий, звичайно, такий стан волі, коли вона добродесна без найменшої боротьби з поганими потягами, так що борг виконується не як щось неприємне і обтяжливе, а як щось само собою зрозуміле. І такий стан ми визнаємо ідеальним. Внутрішньою нагородою за виконаний борг є відчуття внутрішнього світу, те, що називається спокійною совістю. Під ім'ям совісті ми розуміємо розвинену в нашій свідомості здатність і схильність оцінювати наші вчинки з точки зору відповідності їх етичному ідеалу. Голос совісті проявляється у почутті схвалення або несхвалення. Звичайно, совість не у всіх однаково розвинена – все залежить від ступеня етичного розвитку індивіда. Зламом в етичному сенсі ми називаємо ухилення від етичного ідеалу [3, с. 382–383].

Право і звичаї, з одного боку, мораль або моральність – з іншого, мають, таким чином, загальну мету впровадження у суспільстві найбільш справедливого порядку, їхній загальний ідеал – торжество справедливості. Але до цієї мети вони йдуть різними шляхами і за допомогою різних засобів: право і звичаї шляхом зовнішніх велінь впливають на нашу зовнішню поведінку, а мораль – шляхом переконання, виховання і самовиховання може впливати на наш внутрішній стан. «Якщо в одному слові висловити ті імперативи, які всі три сфери соціальних норм проєктують на людину, то імператив права формується із «роби і утримуйся», імператив пристойності – «утримуйся», імператив моралі – «будь» [3, с. 385]. З огляду на це й оцінка нашої поведінки отримує різний характер, а іноді, дає різні результати, залежно від того, з якого погляду вона здійснюється. Для права основне значення мають наші зовнішні вчинки. Тому юридична оцінка звичайно зупиняється «на поверхні»: беруться до уваги певні дії та вчинки людини, а її внутрішній настрій, її думки і наміри мають порівняно другорядне значення. Хоча кримінальне право, яке ставить завдання боротьби саме зі злочинною волею, піклується про виявлення внутрішніх мотивів злочинця і надає їм значення. Але в галузі цивільного права значення помилок або прихованих мотивів волі порівняно дуже невелике. Звичайно, що внутрішній стан тут не має значення, оскільки відносини осіб у цивільному праві ґрунтуються на тому, що вони один від одного чують і що вони бачать. Аналіз моральний проєктований глибше – з погляду моральності значення мають внутрішні мотиви [4, с. 5–148].

Отже, можемо припустити, що мораль індивідуалізує кожен вчинок, вона не пов'язана твердими нормами і проводить оцінку кожного конкретного положення із загального погляду етичного ідеалу. Ось чому можливі конфлікти між правом і мораллю. Іноді те, що заборонено загальною нормою права, виявляється дозволеним мораллю на основі особливостей конкретного випадку. Ще частіше право, обмежуючись мінімумом відносин у своєму нормуванні, не забороняє й залишає дозволеним те, що забороняє мораль. Такі конфлікти – неминучі. Вони не суперечать тому становищу, що право і мораль – союзники, що йдуть до спільної мети. Конфлікти народжуються відмінністю засобів. Але ця різниця коштів і є для нас вагомим: поділ права і моралі є дуже цінним продуктом культурного розвитку. Це – своєрідний поділ праці, в якому ці галузі норм взаємно доповнюють і підтримують одна одну. Є сфери, куди право не повинно втручатися.

На нашу думку, співвідношення моралі і права – один із важливих аспектів вивчення різних соціальних явищ, що представляє особливий інтерес для юристів. Мораль і право – необхідні, взаємопов'язані і взаємопроникні системи регуляції суспільного життя. Вони виникають у силу потреби забезпечити функціонування суспільства шляхом узгодження різних інтересів, підпорядкування людей певним правилам. Мораль і право виконують єдину соціальну функцію – регулювання поведінки людей у суспільстві. Вони представляють складні системи, що включають суспільну свідомість, суспільні відносини, а саме: моральні і правові, суспільно значимі діяльності, нормативні сфери. Нормативність – це властивість моралі і права, що дозволяє регулювати поведінку людей. При цьому об'єкти їхнього регулювання багато в чому збігаються. Але регулювання здійснюється специфічними для кожного з регуляторів засобами. Єдність суспільних відносин за необхідністю визначає спільність правової та моральної систем.

До пануючої моралі, крім соціальних цінностей і оцінок, належать також і ті, які розцінюються релігією як «добра поведінка». Мораль – це складова частина індивідуального світогляду, вона багато в чому визначає для особистості картину соціально-політичного світу [5, с. 27–28]. Фактично, «мораль утримує людину від крайніх форм поведінки, сприяє вирішенню протиріч між індивідом і всієї спільністю. В давнину первісні людські колективи багато в чому регулювали взаємодію людей за допомогою звичаїв, традицій, табу, а також таких інститутів соціального контролю, як сім'я і громада. З виникненням складних спільнот і ослабленням традиційних форм соціального контролю зросла роль політичних інститутів, які стали здійснювати основні владно-регуляційні функції у розвитку суспільства, а мораль – регулювати моральні норми поведінки» [5, с. 29].

На думку дослідників, чимало імперативів моралі носять характер ідеалів, з якими слід погоджувати свої дії: вони оцінюють суб'єктивне, внутрішнє переживання вчинків. Політика ж більш «приземлена» і цілеспрямована, тобто орієнтована на досягнення певних цілей, результатів. Важливою особливістю політики є її опора на силу, використання примусових санкцій за невиконання вимог. Мораль же спирається в основному на «санкції» совісті. Тому мораль у значній частині своїх норм виступає як свого роду антитеза насильству. Далі, добре відомо, що кримінально-правові норми виникають, існують і реалізуються як формалізована єдність правових поглядів і моральних установок суспільства. Велими показовий тут інститут необхідної оборони [5, с. 32].

Нарешті, існує і «корпоративна» мораль – є моральні норми, прийняті в певних національних, регіональних та інших структурах суспільства, що можуть виправдати застосування насильства в конкретних екстраординарних обставинах. Тут вводиться поняття «моральний імператив», який є сукупністю загальнолюдських моральних принципів, що, безумовно, обмежують поведінку і дію людей всієї планети з метою забезпечення подальшого існування та розвитку людства» [6, с. 241].

З моральним імперативом тісно пов'язаний введений американським філософом К. Уілбером термін «базова моральна інтуїція». За К. Уілбером, кожний базовий рівень свідомості корелює своя базова моральна інтуїція, яка спрямована на те, щоб зберігати і просувати найбільшу глибину при найбільшому схопленні. Під глибиною розуміється глибина свідомості, що частково емпірично заміряється психометричними тестами на визначення рівнів розвитку в різних лініях розвитку, під охопленням розуміється залучення всієї популяції, незалежно від того, яка в них глибина [7, с. 18].

На нашу думку, інтуїція виступає однією з форм теоретичного осмислення моралі.

Інтуїтивне знання не ірраціональне, а надраціональне в тому що, як правило, завершує гносеологічний процес, виникаючи на вершині творчої думки. Але воно ж може бути і надчуттєвим, коли, наприклад, у релігійному почутті єднає нас з абсолютним початком. І саме в силу надчуттєвості і надраціональності інтуїції звернення до неї дозволяє сподіватися на більш пильний, а також більш відповідальний аналіз моральності. Більше того, сучасна епоха з очевидністю вимагає переоцінки багатьох цінностей, зокрема, ідеалу «людини розумної», раціонально керованої самодостатньої людини. Етичний раціоналізм має багату історію у філософії. В його основі лежить уявлення про людину як розумну істоту, де розум вважається вищим критерієм людяності. В етиці раціоналізм виражається у спробі створити єдину систему моральності, знайти універсальний моральний принцип, з якого можна було б логічно вивести всі конкретні вимоги моралі стосовно різних ситуацій.

Основний недолік раціоналізму в етиці — це перенесення раціональної методології у сферу моралі і тотальне її панування у вирішенні будь-яких моральних проблем. Розум, безумовно, необхідний у моралі, але його недостатньо для розв'язання етичних проблем. Тому прагнення все пояснити раціональними причинами в людському житті і все підпорядкувати розуму породжувало протилежну тенденцію — усунути панування рацію через його заперечення. Ця лінія простежується у концепціях ірраціоналізму [8, с. 342].

На думку О. Данильяна та В. Тараненко, ірраціоналізм, як методологічний принцип тлумачення моральних проблем, виходить з того, що моральні питання в принципі не можуть бути вирішені в теоретичній, узагальненій формі. На перший план в етиці висувається «алогічне», що знаходиться ближче до розуміння сенсу людського існування, ніж будь-яка форма раціонального мислення. Стверджуючи, що кожна життєва ситуація вимагає від людини унікальної, неповторної дії, ірраціоналісти роблять висновок, що мораль варіативна в ціннісному та смислового аспектах, тим самим заперечуючи загальне в моралі та й саму мораль. Фактично, мораль має свою пізнавальну особливість, відмінну від гносеологічної. У моралі пізнавальний досвід розширений. Для його позначення в історії філософії пропонувалися такі поняття, як «розум серця», «цілісний дух» тощо. Безпосередність такого досвіду відіграє для морального життя зовсім іншу, більш значну роль, ніж для суто пізнавального процесу [8, с. 345–346].

На нашу думку, доцільно в цьому випадку для опису такого досвіду використовувати термін «інтуїція», який має гносеологічне походження і являє різновид безпосереднього знання, що набувається цілісно, миттєво, без опосередкованих роздумів. Про існування такого способу сприйняття філософи сперечались протягом усієї історії філософії. Проблема безпосереднього знання обговорювалася у зв'язку з інтерпретацією цих питань про природу ідей загальності, необхідності, абсолютності. Інтуїтивні підстави багатьох наукових відкриттів також свідчать про наявність безпосередніх можливостей отримання знань. Проте для науки важливий кінцевий результат — раціонально репрезентоване знання. Інтуїція не є тут провідним самодостатнім способом пізнання. Те, що відкрито інтуїтивним шляхом, може бути представлено без спотворень дискурсивним способом. У такому разі, можемо припустити, що інтуїтивність є невід'ємною якістю морального почуття, являє собою одночасне знання-переживання, завдяки якому і здійснюється живий характер моральності. Розуміння моралі як духовно-інтуїтивного почуття вищої цінності дозволяє побачити, що моральні поняття блага, добра, справедливості, співчуття не є тільки гранично загальними абстрактними поняттями, що

узагальнюють різні аспекти морального життя людей. Ці поняття працюють у моралі як чуттєві структури. Через них людина інтуїтивно відчуває-осягає моральний зміст, і не несвідомо, а усвідомлено, оскільки моральне почуття є відчуттями знання. На наше глибоке переконання, саме духовно-інтуїтивний і моральний досвід є сполучною ланкою між трансцендентним початком та іманентним, абсолютним і відносним, вічним і тимчасовим. Совість поза знанням скеровує у правильний напрям діяльності і підводить до вироблення єдиного правильного рішення. У результаті — життя за совістю збігається з життям по правді, яка набагато вища від абстрактної гносеологічної істини і психологічного почуття. Отже, якщо емпірична етика обмежується перетворенням зовнішніх умов буття, і тому всі її категорії можуть бути науково пояснені лише на основі з більш важливих для неї економічних, політичних або психологічних факторів, то трансцендентна етика виходить із можливості не вникати в емпіричну дійсність цінностей і розуміння будь-якої її категорії як потреби особливого духовно-інтуїтивного переживання, яке надраціональне і надчуттєве.

До прикладу, А. Белкін стверджує, що інтуїція є необхідною умовою будь-якої професійної діяльності. Професійна інтуїція займає, на його думку, міцні позиції у будь-якому творчому процесі, має певне значення у пізнавальній діяльності. З психологічної точки зору, інтуїцією називають неусвідомлене творче вирішення завдання, засноване на тривалому творчому досвіді суб'єкта. З огляду на це, «слідчу інтуїцію можна охарактеризувати як засновану на досвіді та знаннях здатність безпосереднього вирішення слідчих завдань за обмеженості вихідних даних». У цьому контексті інтуїтивні уявлення близькі до припущення. Різниця між ними полягає не в ступені доказовості, що носить імовірний характер, а в тому, що припущення є результатом логічної діяльності, продуктом свідомих розумових побудов, а інтуїція — неусвідомлене розуміння окремих положень, яке не виведено логічним шляхом. Отже, як припускає дослідник, інтуїція не є засобом пізнання, тому й слідча інтуїція не є самостійним засобом розслідування. Тому «Немає потреби говорити про перевагу розуму над враженнями слідчого». Інтуїція відіграє у розслідуванні лише допоміжну роль і не має ніякого процесуального значення. Слідчий повинен перетворити знання інтуїтивне в логічне і фактично обґрунтоване шляхом перевірки його об'єктивними доказами при безумовному дотриманні законності [9, с. 460—467].

Інтуїція відіграє певну роль і під час попередньої оцінки слідчим доказів, спонукаючи його до більш поглибленого дослідження обставин справи. Завдання полягає в тому, щоб слідчий осмислив свої інтуїтивні враження, усвідомив ті ознаки, за якими доказ переконує або вселяє сумнів, і, відшукавши нові докази, встановив правильність або помилковість того, що підказала інтуїція [9, с. 462].

Багато філософів поділяють інтуїцію на чуттєву й інтелектуальну, але цей поділ здійснюється не чітко. До прикладу, А. Налчаджян, кажучи про інтелектуальну інтуїцію як про більш високу форму пізнання, ніж чуттєва інтуїція, ототожнює чуттєву інтуїцію зі сприйняттям, яке в його визначенні є складним пізнавальним процесом. «Якщо підійти до цього різновиду безпосереднього осягнення предметного світу науково, то воно є ніщо інше, як сприйняття» [10, с. 48].

Але що дає таке ототожнення, крім того, що інтелектуальна інтуїція розуміється тепер вже як більш висока форма сприйняття? Сприйняття, яке, до речі, не є самодостатнім пізнавальним процесом, а лише перший ступінь пізнавального процесу, має з інтуїцією зв'язок лише в тому сенсі, що сприйняття, як чуттєвий процес відо-

браження дійсності, в міру накопичення людських знань скеровується цими знаннями, багато з яких були відкриті в результаті інтуїтивного «осяння». Як зауважує Б. Ананьев, повноцінним пізнавальним процесом сприйняття стає у сукупності з поданням, що є вже перетвореним суб'єктивним образом дійсності за допомогою досвіду і знання людини. За характером запам'ятовування інформація, отримана людиною у результаті сприйняття, фіксується у короткостроковій пам'яті, уявлення ж утворюються унаслідок складного процесу перетворення інформації, після чого інформація залишається у довготривалій пам'яті. На думку дослідника, вже на стадії сприйняття сигнали, що характеризують стан зовнішнього світу, проходять своєрідний «фільтр». Інформація, отримана за допомогою сприйняття, переходить у виставу за участю додаткового, часто неусвідомлюваного самою людиною розумового процесу, в якому відкидаються несуттєві деталі й ознаки сприйманого об'єкта. «Процес діяльності, як показують дослідники, закріплює якості, що несуть смислові риси такої діяльності. Не самі по собі форма, величина, колір матеріалу і засобів діяльності, а їх значення для певної діяльності і рішення практичного завдання визначають їх збереження в уявленнях, так само як уже в цих дослідках ми стикаємося з поєднанням образу і значення як структури вистави» [11, с. 164]. У сприйнятті образ предмета є ще його подобою, у поданні ж образ збагачується значенням, тобто смисловою необхідністю для тієї чи іншої діяльності, для того чи іншого розуміння. Якості праобразу не мають значення для людини і надалі відтворюються у пам'яті з великими труднощами.

На нашу думку, найпростіший вид інтуїції — чуттєва інтуїція, яка проявляється найчастіше в діяльності, менше пов'язаній з понятійним мисленням, в умовах нестачі часу для роздумів — тобто в аварійній обстановці, незвичайній і досить складній ситуації, постановці діагнозу лікарем, в екстрених випадках. Вона може мати і суто понятійний характер, наприклад, як необхідність блискавично знайти в гострій емоційно напруженій дискусії дотепну і точну відповідь. Хоча необхідно визнати, що в деяких випадках за достатньої новизни ситуації зайва її деталізація і аналіз або ускладнюють пошук рішення, або спрямовують процес пошуку неправильним шляхом. Вирішення таких проблем супроводжується емоційною напругою, а в деяких випадках переходить у стрес. Період інкубації або неявно виражений, або відсутній взагалі. Зрозуміло, напружений емоційний стан людини в таких ситуаціях передбачає відсутність або значне ослаблення почуття страху, скутості, невпевненості в собі — у протилежному випадку інтуїція «не працює». Практично в цей період процес мислення різко скорочується в часі не тільки за рахунок збільшення інтенсивності розумової роботи, але, очевидно, і за рахунок того, що процес мислення набуває інтерактивного характеру: після неглибокої попередньої оцінки ситуації приймається попереднє рішення, а вже потім знаходяться аргументи, які спростовують це рішення. Якщо аргументи знайдені, то приймається нове рішення — і так до остаточного варіанту. Інтерактивність процесу мислення додає ще більшої емоційної напруги ситуації і викликає додатковий підйом творчих сил. Сильне емоційне напруження часто сприяє тому, що в пам'яті можуть відтворюватися необхідні відомості, які в звичайному стані людина могла б і не згадати.

До прикладу, на думку Б. Кулика, під час оцінки ситуації величезне значення має минулий досвід людини і її знання, але навряд чи процес мислення в таких умовах зводиться до простого перегляду варіантів і до простого їх зіставлення. Невдачі, як правило, зазнають у тих випадках, коли в процесі мислення людина розгубилась, піддалася почуттю страху і невпевненості, і, якщо вона не відмовляється від прийняття

рішення, їй залишається сподіватися тільки на випадковість. Таким чином, інтелектуальна інтуїція, на відміну від чуттєвої, як вже було сказано, має більш яскраво виражений період інкубації, більше пов'язана з понятійним мисленням і тому має безпосереднє відношення до наукових відкриттів [12].

Висновки. Отже, простежити прояви імперативу моралі в інтуїтивній культурі юриста можливо, тому що, фактично, жоден вчинок людини не здійснюється поза мораллю, оскільки немає нічого, що не можна було б оцінити з морального погляду. Попри це, для моралі важливими є не лише самі вчинки, а, передовсім, їхні мотиви, визначення яких «зі сторони» — досить проблематичне: людина повинна сама регулювати свій внутрішній світ, захищати свою моральну автономію від зайвих зазіхань ззовні тощо. В такому випадку необхідно відзначити, що є моральні норми, прийняті в певних національних, регіональних та інших структурах суспільства, котрі можуть виправдати застосування насильства в конкретних екстраординарних обставинах. Тому тут доцільно використовувати термін «моральний імператив», який є сукупністю загальнолюдських моральних принципів, що, безумовно, обмежують поведінку і дію людей всієї планети з метою забезпечення подальшого існування та розвитку людства. Беручи до уваги те, що кожному базовому рівню свідомості корелює власна базова моральна інтуїція, яка спрямована на те, щоб зберігати і просувати найбільшу глибину того чи іншого вчинку за найбільшого його усвідомлення, то інтуїцію слід сприймати як одну з форм теоретичного осмислення моралі. Отже, якщо інтуїція є необхідною умовою будь-якої професійної діяльності, то й культура юриста не може бути належно сформованою поза достатнім розвитком особистої інтуїції на основі морального імперативу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бачинін В.А. Філософія права : підручник / В.А. Бачинін, В.С. Журавський, М.І. Панов. — К. : Ін Юре, 2003. — 472 с.
2. Юрій М.Ф. Людина і світ / М.Ф. Юрій. — К. : Дакор, 2006. — 460 с.
3. Соловьев В. Оправдание добра / Владимир Соловьев. — СПб. : Академический Проект, 2010. — 672 с.
4. Хвостов В.М. Общая теория права / В.М. Хвостов. — М. : Либроком, 2011. — 152 с.
5. Ирхин Ю.В. Политология : учебник / Ю.В. Ирхин, В.Д. Зотов, Л.В. Зотова. — М. : Юристъ, 2002. — 511 с.
6. Яценко Н.Е. Толковый словарь обществоведческих терминов / Н.Е. Яценко. — СПб. : Лань, 1999. — 528 с.
7. Уилбер К. Интегральное видение. Краткое введение в революционный интегральный подход к жизни, Богу, вселенной и всему остальному / Кен Уилбер. — М. : Открытый Мир, 2009. — 232 с.
8. Данильян О.Г. Философия / О.Г. Данильян, В.М. Тараненко. — М. : Эксмо, 2005. — 512 с.
9. Белкин А.Р. Курс криминалистики : учебник / А.Р. Белкин, В.М. Богданов, Э.И. Бодиловская и др. — М. : Юристъ, 2001. — 784 с.
10. Налчаджян А.А. Некоторые психологические и философские проблемы интуитивного познания (интуиция в процессе научного творчества) / А.А. Налчаджян. — М. : Мысль, 1972. — 272 с.
11. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г. Ананьев. — СПб. : Питер, 2001. — 272 с.
12. Кулик Б.А. Феномен нового знания : постижение истины или сотворение мифа? / Б.А. Кулик : [Электронный ресурс] // Вычислительная логика. — Режим доступа : <http://logic-cor.narod.ru/fenom0.htm>